

פרק א

נכתב: 12.6.1942

מכתב שלא נשלח

מאת: סאלא, תחנת הרכבת סוסנוביץ

אל: הוריי היקרים לי מכול, יאבוז'נה

אהוריי היקרים לי מכול,

אני רוצה להחזיק אתיכם את הידיעה שאני כאן. השעה חמש לפנות בוקר, ואני מוצאת את עצמי בתחנת הרכבת של סוסנוביל. אנחנו עומדים לצאת להנספול, מחנה נשים בהרי הסופטיים. ברצו שאניז אכתוב לכם שוב. אולי נפיק צאת טובה ביום.

אתמול כתבתי מכתב נפרד להערצקס.

צפו ביתי. אין לי חדשות נוספות. שנצב תמיד לכתוב בשמחות שידי טוב ושהש הטוב והמרחם לא יצב אותנו.

תישארו בריאים. ושוב מוסרת לכם פרישת שלום עם נשיקות.

סאלא

הנערה שהחזיקה את העיפרון הייתה צעירה מאוד, בת שבע-עשרה בלבד. היא הייתה גבוהה ורזה ופניה נאות. זו הייתה סאלא, אמא שלי.

העיפרון רעד על הגלויה. היא הייתה שם לבד. היא, הגלויה והפחד הנורא שדפק בתוך ליבה כמו על תוף ענק ומתוח.

ביוני 1942, עיירת מגוריה יאבז'נה (Jaworzno) הייתה כבושה בידי הרייך השלישי, וסאלא עצמה הייתה לאחת ממאות אלפי הנערות היהודיות בפולין, היוצאות לעבודת כפייה במפעל סמוך, כדי לזכות בתלוש מזון ואולי באיזו הבטחת חיים מעורפלת.

התנאים במפעל היו קשים; משמרות ארוכות ומאמצות, צעקות בגרמנית והשפלה מתמדת. אבל היא ידעה שבסופו של יום תוכל לשוב בדרך המוכרת, לפתוח את הדלת החמה, להתרפק על הקולות של הבית, לנשום אותם לתוך הלב ולהרגיש שאף-על-פי שהעולם כולו טובע, יש לה סירה קטנה שאפשר לשוב אליה בכל יום. בית.

הבית היה מלא וחי; אבא, שמואל אליהו מינצר, אמא – רייזל, ורוחם של האחים הערצקע, אפרים ומיכאל שנלקחו למחנות עבודה. היו שם גיסתה הודג'י, אשתו של הערצקע, עם ארבע בנותיה, האחיות חיה רעכיל ובעלה וולף פערדערבער עם שני ילדיהם, גיסתה הצעירה נלי (נעכע לבית רבר), האחיות שמעליה סימא, והיא, סאלא – שרהלע, בת הזקונים האהובה.

יאבז'נה הייתה עיירה גליציאנית תוססת בשלזיה שבפולין, על אם הדרך המובילה לקשאנוב, לקטוביץ ולקרקוב.

חמש מאות משפחות יהודיות התגוררו בה, כשלושת אלפים נפש, וכולם כמשפחה אחת מוכרת.

בתים חד-קומתיים מוקפים גינות זעירות, חנויות רבות, פארק רחב ידיים ויער אחד גדול, שבימות קיץ היו נושאים בדרך חזרה ממנו סלסילות עמוסות פטריות, אוכמניות ופירות יער קטנים – כל אלו היו נופה של העיירה.

חמשת מכרות הפחם שבגבולה עשו את יאבז'נה לעיירת פחם מפורסמת. הכורים היו יורדים לבטן האדמה, ובמשך שתיים-עשרה שעות מאומצות של חציבת פחם שחור, היו חשופים לסכנות התמוטטות ושאיפת חומרים מסוכנים.

רוב תושביה היהודיים של יאבוז'נה היו גדושים בלהט יהודי חסידי, מדקדקים במצווה קלה כחמורה וממלאים את רחובותיה בניחוח יהודי מלא תום.

הכול היה בה בעיירה; חתונות יהודיות עליזות וחגים תוססים – בצד רצינות וכובד ראש, מסחר ער וחנויות שרובן בבעלות יהודים – בצד כנסייה מקומית ותושבים נוצריים, חסידי באבוב בגרביים לבנים, בשטריומלאך ובקפוטות משי – לצד אנשי 'אגודת ישראל' מעונבים. הרב הירשהורן, שהיה מגיד גדול וגם נשיא 'צעירי אגודת ישראל' של כל פולנייה התגורר בה, וכן פיארו אותה שטיבלך חסידיים של סקאווינא וצאנז, וכן שטיבלך קטנים, כגון קוזומיר שטיבל ושאטיניער שטיבל מבית רוז'ין. אנשי 'המזרחי' בנו בניין יפה וגדול. היו להם מתפללים רבים והם תמכו בארץ ישראל. היה הקשאנבער שטיבל, שהרב פרנקל סקאווינער התפלל בו. סבא, שהיה חסיד צאנז באבוב, התפלל שם גם הוא ואף היה מתלווה תמיד לגבאי הצדקה בשעה שחזרו על בתי נדיבים לאסוף כסף למטרות צדקה חשובות.

היו עוד קלויזים רבים, חידר ו'בית יעקב', משחקי ילדות סוערים ובית ספר פולני שכל הילדים חויבו ללמוד בו. ומעל כל אלו היה החסד זרוי כמו אבקת סוכר, מפאר וממתיק את הכול.

שלושה אחים שוחטים אפשרו לבני העיירה לאכול בשר ועופות כשרים – יוסל רזנבלום, ברוך שוחט ושמואל שוחט. בערב שבת הייתה העיירה עוברת להילוך בספירה אחרת. משהו דק ונרגש עמד באוויר. ההיה זה ריח החלות ומרק העוף שעלה מכל הבתים בהרמוניה? ושמא ניחוחם של סירי הצ'ולנט של כל התושבים, שהונחו בתנור הגדול של המאפייה? כשהיו תושבי העיירה יוצאים להתפלל בבית הכנסת היו הגויים יורדים מן המדרכות, מפנים בעבורם את הדרך.

כזו הייתה יאבוז'נה, העיירה שבה נולדה ובה גדלה סאלא עד לפני שעות אחדות.

מדי יום ביומו הייתה סאלא שבה מהעבודה בריצה, מותירה על שביל הגישה אל הבית את כל הקשיים, הדאגות האיומות והעתיד השחור האורב באופק. הבית היה מחבק אותה באהבת משפחה, מניח לה לשוב להיות הנערה שתמיד תישאר ילדה קטנה.

אבל אתמול השתנה הכול. שום דרך לא הייתה לסאלא לחזות את האסון שהתגלגל אל עולמה, התנפץ עליה בקול רעם נורא והותיר אותה מבוהלת וחרדה.

אתמול היא הגיעה לעבודה כרגיל, מחכה לסיים אותה ולשוב הביתה, ופתאום הגיעו קצינים נאציים ופקדו על כולן להסתדר בשורה ארוכה. זה היה הרגע שבו הגיע לאפה ריח הסכנה, ריח נורא של אימה וחוסר ודאות שמתפתלים באוויר ומעיקים על הנשימה.

לא הייתה לה שום ברירה. היא נעמדה כמו כולן, ולאחר שנקרא גם השם שלה, הבינה שמשהו נורא עומד לקרות. הנאצי פקד על כולן לצאת החוצה, וככה, כמו שאורזים מוצרים בסרט נע, היא נלקחה משם, כשעימה רק שמלתה שעליה זורעות הריקות שלא חיבקו באותו יום אף אחד מיקירה.

אף אחד מהם גם לא נופף לה לשלום ביציאתה מיאבוצ'נה. העיירה הייתה חשוכה ועצומת עיניים, מתכנסת בשקט בינות הבתים הקטנים לתוך שנת הלילה שלה, מאפשרת לעוול להתרחש על הכביש הראשי שלה; קבוצה של בנות צעירות, מבוהלות ואומללות, נלקחות בעל כורחן אל הלא נודע.

כל הדרך רעדה סאלא לתוך שמלתה. כעבור זמן קצר הן נפלטו אל תחנת הרכבת של סוסנוביץ, עיירת מחוז גדולה שבה תחנת רכבת פעילה.

בחמש לפנות בוקר חולקו גלויות. הגלויה שהיא קיבלה לא הייתה דומה לשום גלויה אחרת שהכירה. צידה האחורי היה ריק לחלוטין, ובמקום בול הייתה תמונתו של היטלר ותחתיה כמה שורות שחורות להשלמת הכתובת.

הנאצי שחילק את הגלויות הבטיח שהן תישלחנה להורים. המכתבים היו חלק מתוכנית שלמה, העמדת פנים אכזרית, תרמית שהמשיכה להוליך שולל את כל היהודים חסרי האונים בפולין; הכול בסדר. הנערות כאן. הנה, אפילו שולחים מכתבים.

סאלא הבינה שתהיה צנזורה. כולם הבינו. והמכתב היה צריך להיכתב בגרמנית בלבד. אבל כל עוד יש סיכוי שהגלויה תגיע הביתה, לאבא ולאמא שלה שביאבוצ'נה, היא יכלה לטבול במילים את כל אהבתה וגעגועיה, את כל הפחדים האיומים והבדידות הבלתי נסבלת, ולכתוב בלהט: "להוריי היקרים לי מכול".

השמיים בפולין קודרים מאז פרוץ המלחמה, אבל עכשיו, בסוסנוביץ, הם קודרים אף יותר. היא רוצה לכתוב הכול, לבכות במילים את נשמתה המבוהלת, להקיא

את הפחד, את המחטף, לבטא את הגעגועים המטריפים. אבל הנאצי עומד מעליה. ויש צנזורה.

"אין לי עוד חדשות", היא כותבת במקום כל זה, ומקווה שיבינו את מילות הדממה שלה.

דרישת שלום עם נשיקות.

המכתב הזה מעולם לא נשלח ליאבז'נה. הוא נשאר אצלה. עדות ללילה השחור בסוסנוביץ, בדרך אל המחנה.

איש אינו יודע מה בדיוק גרם לו, למכתב הזה, להישאר אצלה.

שמה שלחה הביתה מכתב אחר?

בבית כבר ידעו שהיא נסעה להנסדורף, אל מחנה עבודה בהרים. השמועה דפקה ביאבז'נה על כל דלת של בית שהתגוררה בו נערה, פשתה על העיירה כמו מגפה רעה. הבית הקטן והצפוף הרכין את ראשו באבל על שרהלע, נערה שעוזבת את הבית, ואיש לא נשק לה לפרדה.

הם ארזו לה חבילה, שלחו לה להרים חפצים קטנים, מערכת בגדים, סיר זעיר וכמה מוצרי מאכל. לא הרבה פריטים הכיל המשלוח מהבית, אבל בכל הרווחים שביניהם הצטופפה אהבה אין-סופית, אהבת משפחה אל כמעט ילדה שנמצאת בהרים, הרחק מן הבית.